

การสร้างความปรองดองผ่านระบบจารีตประเพณีกับข้อจำกัดเรื่องความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: กรณีศึกษาการสร้างความปรองดองภายใต้ระบบเซียร์ ประเทศโซมาเลีย

Creating Reconciliation through Traditional Systems and the Limitations of Restorative Justice: A Case Study of Reconciliation under the Xeer System in Somalia

ดร.ศิวัช ศรีโภคางกุล*
Dr.Siwach Sripokangkul

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น,
E-mail : siwasri@kku.ac.th

บทคัดย่อ

แม้ว่าคณะกรรมการค้นหาความจริงเพื่อความปรองดองในหลายประเทศได้ถกเถียงว่า การสร้างความปรองดองจะบรรลุผลสัมฤทธิ์ได้ จะต้องดำเนินการตามแนวคติศาสนาคริสต์และการเคร่งครัดตามระบบกฎหมายแบบตะวันตกเท่านั้น อย่างไรก็ตาม การถกเถียงเช่นนี้อาจจะใช้ไม่ได้ผลในสังคมที่ปฏิเสธแนวคติและระบบกฎหมายดังกล่าว บทความนี้ผู้เขียนได้ศึกษาการสร้างความปรองดองผ่านระบบจารีตประเพณีภายใต้ระบบเซียร์ในประเทศโซมาเลีย ประเทศที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งและเคยประสบกับสงครามกลางเมืองผ่านวัตถุประสงค์สำคัญ 2 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาตำแหน่งแห่งที่และลักษณะกลไกของระบบเซียร์อันส่งผลต่อการสร้างความปรองดอง และ 2) เพื่อศึกษาถึงข้อจำกัดของระบบเซียร์ ผู้เขียนอาศัยวิธีการวิจัยเชิงเอกสารซึ่งประกอบไปด้วยหนังสือ วารสาร บทความ และเอกสารต่าง ๆ ผลการศึกษาพบว่าการสร้างความปรองดองภายใต้ระบบเซียร์เป็นความพยายามสร้างสังคมหลังความขัดแย้งผ่านกลไกผู้อาวุโสประจำตระกูลในการเข้ามาจัดการรับผิดชอบต่อความขัดแย้งและหลีกเลี่ยงการตอบโต้ความรุนแรงแบบตาต่อตาฟันต่อฟัน ทั้งนี้ มีนักวิชาการจำนวนหนึ่งระบุว่า ระบบเซียร์สอดคล้องกับมโนทัศน์ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นในบทความนี้ว่า การกล่าวอ้างเช่นนี้ไม่ถูกต้องและง่ายดายเกินไป เนื่องด้วยระบบเซียร์ยังมีปัญหาและความไม่ลงตัวในหลายประการ

คำสำคัญ : ความปรองดอง, ระบบจารีตประเพณี, ระบบเซียร์, ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์, ประเทศโซมาเลีย.

Abstract

Although many Truth and Reconciliation Commissions have argued that in order for reconciliation to be effective, reconciliation processes must be conducted under either Judeo-Christian or Western legal paradigms, these models are not always culturally viable, especially in societies that reject Judeo-Christian beliefs and Western

law. In this review article, the author recounts the reconciliation process of the Xeer system, the traditional reconciliation system in Somalia, a country which has been the site of many conflicts and has confronted civil war. This article has two important objectives: 1) to study the characteristics of the Xeer system that affect reconciliation and 2) to study the limitations of the Xeer system for creating reconciliation. The author draws on secondary sources to describe the Xeer system and its application, which relies on social reconstruction through members of the senior clan, who are responsible for any conflict and who must avoid retribution. While some scholars have argued that the Xeer system conforms to the concept of restorative justice, the author shows that this characterisation of the Xeer system is too simplistic. In addition, the author describes the problems and limitations of the Xeer system, and details the ways in which it falls short of restorative justice.

Keywords: reconciliation, traditional system, Xeer system, restorative justice, Somalia

บทนำ

การศึกษาหาหนทางในการสร้างความปรองดองหรือการสร้างสังคมใหม่ภายหลังความขัดแย้ง (post-conflict) โดยอาศัยกลไกจารีตประเพณีประจำชุมชนท้องถิ่น ถือว่าเป็นการแสวงหา “ทางเลือก” ในการแก้ไขความขัดแย้ง ซึ่งไม่ติดยึดกับหลักการทั่วไปที่มักจะใช้ตามรูปแบบจากชาติตะวันตกหรือจากเจ้าอาณานิคม โดยปรกติแล้ว ประเทศที่มีความขัดแย้งระดับถึงฆาตสูง (deadly conflict) โดยเฉพาะในทวีปแอฟริกา มักจะใช้ธรรมเนียมของศาสนาคริสต์และระบบกฎหมายสมัยใหม่เป็นเครื่องมือในการแก้ไขความขัดแย้ง กล่าวคือ ความพยายามสร้างความปรองดองภายหลังความรุนแรงขนานใหญ่มักจะเริ่มต้นจากการจัดตั้งคณะกรรมการค้นหาความจริงเพื่อความปรองดอง (Truth and Reconciliation Commission:

TRC) เพื่อทำหน้าที่ค้นคว้าหาความจริงจากความรุนแรงในอดีต รวมถึง ศึกษาหาหนทางเยียวยาต่อเหยื่อ เรียกร้องความรับผิดจากผู้ก่อความรุนแรง เรียกร้องการให้อภัยจากเหยื่อ รวมถึง ศึกษาในเชิงวิชาการว่า สาเหตุรากเหง้าความขัดแย้งในประเทศคืออะไรและควรทำอย่างไรเพื่อป้องกันมิให้เหตุการณ์ความรุนแรงในอดีตกลับมาเกิดขึ้นซ้ำรอยอีกครั้ง

คณะกรรมการค้นหาความจริงเพื่อความปรองดองที่มักได้รับการชื่นชมในแวดวงวิชาการด้านการสร้างความปรองดองจำนวนหนึ่งสม่ำเสมอคือคณะกรรมการฯ ของประเทศแอฟริกาใต้ และ เซียร์ราลีโอน สองประเทศที่มีสงครามกลางเมืองดำรงอยู่ยาวนาน ทั้ง ๆ ที่ความจริงแล้ว ทั้งสองคณะกรรมการ ฯ ดังกล่าวมีปัญหาอย่างยิ่ง โดยเฉพาะรูปแบบและการทำงานของทั้งสองคณะกรรมการฯที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่า เป็นมรดกตามแนวคิดยุคหลังอาณานิคม (post-colonialism) และมุ่งเน้นตามคติคริสต์ศาสนามากเกินไป กล่าวคือ คณะกรรมการฯจะเริ่มจากการแต่งตั้งบาทหลวงเป็นประธานคณะกรรมการฯ คือ สาธุคุณเดสมอน ตูตู (Desmond Tutu) และ สาธุคุณโจเซป ฮัมเปอร์ (Joseph Humper) ของประเทศแอฟริกาใต้และ เซียร์ราลีโอนตามลำดับ คณะกรรมการฯได้นำผู้ก่อความรุนแรงจากเหตุการณ์ในอดีตหรือเหยื่อผู้ได้รับผลกระทบทั้งทางร่างกายและจิตใจเข้ามาไต่สวนต่อหน้าคณะกรรมการฯ โดยให้พวกเขา “สาบาน” กับ “พระเจ้า” ว่าจะพูด “ความจริง” ถึงเหตุการณ์ที่พวกเขาเคยกระทำ/ถูกกระทำให้ละเอียด ทั้งนี้ รูปแบบการทำงานของคณะกรรมการฯอยู่บนฐานความเชื่อว่า ประการที่หนึ่ง มีความจริงสูงสุดปรากฏอยู่ จึงเป็นหน้าที่ของผู้ก่อความรุนแรงหรือเหยื่อต้องสารภาพออกมาทั้งหมดต่อหน้าสาธารณชน ประการที่สอง ในกรณีของผู้ก่อความรุนแรง เมื่อสารภาพความจริงแล้วจำเป็นต้องแสดงการขอโทษ ประกอบกับแสดงความรู้สึกสำนึกเสียใจที่แท้จริงต่อเหยื่อ ในแง่นี้ พวกเขาจะได้รับการนิรโทษกรรม และประการที่สาม เมื่อทำเช่นนี้แล้วการร้องขอเพื่อได้รับการให้อภัยจากเหยื่อจึงมีความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้น (Adams, & Kurtis, 2012: 10)

ยิ่งกว่านั้น ประกอบกับความเชื่อที่ว่า หากผู้ก่อความรุนแรงสารภาพผิดจากการกระทำของตนเอง จะเป็นลู่ทางหนึ่งที่สามารถบรรลุถึงการไถ่บาปได้ทันทีและยังอาศัยคำสอนที่ว่า “จงรักศัตรูของท่าน” เพื่อเรียกร้องให้เหยื่อให้อภัยกับผู้ก่อความรุนแรง ดังนั้น กรณีการไต่สวนจำนวนมากต่อหน้าคณะกรรมการฯจึงเป็นการสร้าง

ความอึดอัดกดดันให้เหยื่อ เสมือนว่า พวกเขาถูกยัดเยียดที่ต้องให้อภัยผู้ก่อความรุนแรง (Adams, & Kurtis, 2012:10) ทั้งๆ ที่การให้อภัยมีเส้นทางที่ลดเลี้ยวและสลับซับซ้อนมากกว่าเป็นเส้นทางมุ่งตรงเช่นนี้ (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2543 ; ศิวัช ศรีโภคางกุล, 2558)

นอกจากนี้ ทั้งสองคณะกรรมการฯ ยังถูกตำหนิอีกว่า มีลักษณะอนุรักษ์นิยม มุ่งเน้นให้ประชาชนอยู่ร่วมกันและสามัคคีกัน อันเป็นผลประโยชน์เฉพาะหน้าเพียงเท่านั้น จึงล้มเหลวที่จะสร้างความปรองดองระยะยาวต่อสังคมได้ อีกทั้ง ความพยายามเรียกร้องให้ประชาชนในประเทศรักและรำลึกถึงความเป็น “ชาติ” ร่วมกัน เช่น “ชาติสีรุ้ง” กรณีของประเทศแอฟริกาใต้ ยิ่งเป็นสิ่งที่คลุมเครือ แม้จะหวนนึกถึงความทรงจำในอดีตที่เชื่อว่าอาจจะสวยงามเพื่อเอื้อต่อการเกาะเกี่ยวสังคมร่วมกันก็ทำได้ยาก เนื่องจากอดีตเต็มไปด้วยการขูดรีดรังแกของเจ้าอาณานิคมมายาวนาน ฯลฯ ไม่เพียงแต่คณะกรรมการฯของทั้งสองประเทศข้างต้น ระบบการไต่สวนของกาซาซา (Gacaca) หรือศาลชุมชนของประเทศรวันดา ซึ่งจัดตั้งขึ้นมาในหนึ่งทศวรรษต่อมาภายหลังการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ครั้งยิ่งใหญ่ในประเทศ ก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์เช่นกัน เนื่องด้วยอาศัยรูปแบบตามคติคริสต์ศาสนา ระบบกฎหมายและการลงโทษแบบตะวันตกอย่างเถรตรง (โปรดพิจารณา ศิวัช ศรีโภคางกุล, 2555)

ผลที่ตามมา จึงทำให้แวดวงวิชาการด้านการสร้างความปรองดองได้มีการศึกษาระบบและกลไกซึ่งอาศัยความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม และจารีตท้องถิ่นอันได้รับการสั่งสมมายาวนานเพื่อแก้ไขความขัดแย้งและเป็นหนทางในการสร้างความปรองดองมากขึ้น เช่น การศึกษาของแมกซ์ เรททิก (Max Rettig, 2008: 30) ระบุว่าในจารีตดั้งเดิมของประเทศรวันดา ผู้ก่อความรุนแรงหรือผู้กระทำผิดสามารถล้มล้างสิ่งที่ตนเองก่อได้ พร้อมทั้งสามารถได้รับการให้อภัยจากคนในชุมชน หากเขา/เธอมอบเบียร์รสกล้วย (calabash of beer) ต่อคนในชุมชนทั้งหมด ในแง่นี้ การล้มล้างความผิดและการให้อภัยจึงไม่ได้มาจากคติคริสต์ศาสนาและระบบกฎหมายแบบฝรั่ง หรือการศึกษาของพริสซิลลา เฮย์เนอร์ (Priscilla Hayner, 2001: 39) พบว่าคณะกรรมการปรองดองในประเทศติมอร์ตะวันออกได้ใช้จารีตธรรมเนียมท้องถิ่นในการช่วยเหลือเยียวยาเหยื่อและสนับสนุนการปรองดอง อีกทั้ง ยังช่วยอำนวยความสะดวกให้กับผู้ก่อความรุนแรงในระดับต่ำให้กลับคืนสู่ชุมชน และยอมรับการตัดสินโทษภายในชุมชนตามจารีตดั้งเดิม เช่นเดียวกับ คณะกรรมการปรองดองของประเทศ

โมซัมบิค จะมีผู้นำทางประเพณีและศาสนาซึ่งทำงานในระดับชุมชนและกระทำพิธีกรรมล้างบาป ซึ่งได้ผลลัพธ์ดีในระดับหนึ่ง ฯลฯ

บทความนี้ ผู้เขียนจะยกตัวอย่างระบบจารีตประเพณีหนึ่ง ที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสมมาเนิ่นนาน เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและสร้างความปรองดอง โดยยกตัวอย่างระบบเซียร์ (Xeer) ในประเทศโซมาเลีย ประเทศที่ตั้งอยู่ในทิศตะวันตกสุดของทวีปแอฟริกาตอนกลางในหัวข้อถัดไป อย่างไรก็ตาม เนื่องด้วยมีนักวิชาการจำนวนหนึ่งระบุว่า ระบบเซียร์สอดคล้องกับมโนทัศน์ความยุติธรรมสมานฉันท์ ซึ่งผู้เขียนถกเถียงว่า การกล่าวอ้างเช่นนี้ไม่ถูกต้องและง่ายดายเกินไป ดังนั้น หัวข้อจากนั้น ผู้เขียนจึงได้ร่วมสนทนากับข้อจำกัดของระบบเซียร์ภายใต้มโนทัศน์ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และความปรองดอง และตามด้วยบทสรุป

วัตถุประสงค์

1) เพื่อศึกษาตำแหน่งแห่งที่และลักษณะกลไกของระบบเซียร์อันส่งผลต่อการสร้างความปรองดอง และ

2) เพื่อศึกษาถึงข้อจำกัดของระบบเซียร์

วิธีดำเนินการ

อาศัยวิธีการวิจัยเชิงเอกสารซึ่งประกอบไปด้วยหนังสือ วารสาร บทความและเอกสารต่างๆ

ผลการศึกษา

ระบบเซียร์ (Xeer) ในประเทศโซมาเลีย

การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งโดยอาศัยระบบจารีตประเพณี หรือระบบเซียร์ (Xeer) ในประเทศโซมาเลีย ดำรงมายาวนานหลายศตวรรษจวบจนถึงปัจจุบัน นักวิชาการบางส่วนเชื่อว่าระบบเซียร์ก่อกำเนิดมานับ 3,000 ปีแล้ว (Gladitz, 2010)

แม้ประเทศโซมาเลียเคยถูกปกครองโดยชาติอาณานิคมตะวันตก ทั้งจากประเทศอังกฤษ (ภาคใต้) ฝรั่งเศส (ภาคกลาง) และอิตาลี (ภาคเหนือ) แต่มิได้ทำให้ระบบเชียร์จางหายไปแต่อย่างใด ยิ่งกว่านั้น กลับได้รับการใช้อย่างแพร่หลายนับจากเกิดสงครามกลางเมืองจนกลายเป็นรัฐล้มเหลวระหว่างปี 1991และยังคงถูกใช้ถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ ระบบเชียร์ยังได้รับการยอมรับว่า เป็นแหล่งที่มาเพียงหนึ่งเดียวของ “ความยุติธรรม”

ระบบเชียร์ เปรียบเสมือนสัญญาประชาคม หมายถึง ชุดกฎเกณฑ์ปทัสถานทางสังคมที่ได้รับการใช้เพื่อรักษาความมั่นคงและความยุติธรรมของสังคมให้ต่อชาวโซมาเลีย โดยจำต้องตระหนักถึงการปกป้องสิทธิปัจเจกบุคคลและการมีพันธะต่อการค้ำยันไว้ซึ่งระบบครอบครัวและวงศ์ตระกูล ระบบเชียร์จัดการต่อความยุติธรรมในทุกมิติความขัดแย้ง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสงครามภายในประเทศ การใช้ความรุนแรงผ่านการฆ่า การเรียกค่าไถ่ การขโมย หรือความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ เช่นปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร แม้แต่ความขัดแย้งในครอบครัว โดยเฉพาะ เรื่องการแต่งงาน ระบบเชียร์ยังได้รับการยอมรับว่าเป็น “แก่นกลาง” ต่อการสร้างปทัสถาน ความคาดหวังถึงความยุติธรรม และพันธะสัญญาต่อการอยู่ร่วมกันโดยสันติ มากกว่าการใช้กฎหมายแบบลายลักษณ์อักษรและระบบศาลยุติธรรมของรัฐสมัยใหม่ (Abdile, 2012: 88)

ภาพที่ 1 : ความเสมอภาค ยุติธรรม ภายใต้ระบบเชียร์ จะพบคำกล่าวเช่นนี้ตาม สถานที่ต่างๆ ในประเทศโซมาเลีย (อ้างอิงภาพจาก Gladitz, 2010)

รูปแบบของการจัดการความขัดแย้งในระบบเซียร์ประกอบด้วย 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) การเจรจาต่อรอง (negotiation) 2) การไกล่เกลี่ย (mediation) และ 3) อนุญาโตตุลาการ (arbitration) แม้พิจารณาผิวเผินแล้ว ทั้ง 3 รูปแบบนี้เป็นวิธีการแก้ไขความขัดแย้งโดยทั่วไป แต่รูปแบบที่ 3 คือรูปแบบอนุญาโตตุลาการเมื่อปรับผนวกเข้ากับระบบจารีตประเพณีของประเทศโซมาเลีย กลับได้รับการยอมรับว่าเป็นรูปแบบการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่ได้รับความนิยมชมชอบและเชื่อว่าเป็นหนทางนำไปสู่ความปรองดอง ทั้งนี้ ก่อนที่จะทำความเข้าใจว่ารูปแบบที่ 3 ถูกนำมาใช้อย่างไร ควรทำความเข้าใจธรรมชาติการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของทั้ง 3 รูปแบบเป็นเบื้องต้น ดังนี้

1) การเจรจาต่อรอง (negotiation) เป็นรูปแบบที่ให้คู่ขัดแย้งโดยตรงเข้ามาเจรจาต่อรองกันโดยปราศจากบุคคลที่สามเข้ามาเป็นคนกลาง วิธีการนี้ถือเป็นวิธีการพื้นฐานที่สุดในการระงับป้องกันมิให้ความขัดแย้งลุกลามบานปลาย ข้อดีของการเจรจาต่อรองคือ เป็นการประหยัดทรัพยากรและเวลา เช่นเดียวกับสามารถหลีกเลี่ยงความยุ่งยากในการหาผู้ไกล่เกลี่ยและอนุญาโตตุลาการ ทว่าข้อเสียคือ หากคู่กรณีแต่ละฝ่ายต่างยึดกุมเป้าหมายของตนเองอย่างเคร่งครัด จะยิ่งทำให้ความขัดแย้งมีสูงขึ้น และการไม่มีบุคคลที่สาม จึงยากที่คู่ขัดแย้งจะยุติความบาดหมางโดยเฉพาะความขัดแย้งที่มีความตึงเครียดสูง มิหนำซ้ำ หากคู่กรณีแต่ละฝ่ายมีความไม่ไว้วางใจกันเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ยิ่งจะส่งผลให้ผลลัพธ์ของการเจรจามีแต่จะกลวงเปล่า (Wall, & Lynn, 1993)

2) การไกล่เกลี่ย (mediation) เป็นรูปแบบที่ให้บุคคลที่สามที่ได้รับการยอมรับหรือเลือกโดยตรงจากคู่ขัดแย้งให้เข้ามาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยในการเจรจาต่อรอง แต่บุคคลดังกล่าวไม่มีอำนาจในการตัดสินใจหรือบังคับใช้ข้อตกลงใดๆ ให้คู่ขัดแย้งยุติความบาดหมาง ข้อดีของการไกล่เกลี่ยคือ สามารถลดความตึงเครียดในการเผชิญหน้าระหว่างคู่กรณี เนื่องด้วยมีบุคคลที่สามผู้เป็นคนกลางคอยพูดจา แนะนำและไกล่เกลี่ย ซึ่งอาจทำให้คู่ขัดแย้งอาจยึดกุมเป้าหมายของตนเองลดลง รับฟังและเข้าใจอีกฝ่ายหนึ่งมากขึ้น จึงทำให้การเจรจาต่อรองเรียบง่ายและมีประสิทธิผลขึ้น แต่ทว่าข้อเสียคือ บุคคลที่สามไม่มีอำนาจในการตัดสินและบังคับให้คู่กรณีปฏิบัติตาม ดังคำกล่าวว่า *“ถึงแม้ผู้ไกล่เกลี่ยจะมีอำนาจควบคุมกระบวนการเจรจาต่อรองสูง แต่กลับมีอำนาจใน*

การควบคุมผลลัพธ์ต่ำ" (Lewicki, Weiss, & Lewin, 1992: 225) และการไกล่เกลี่ยมักจัดการความขัดแย้งในระดับใหญ่ไม่ได้

3) อนุญาโตตุลาการ (arbitration) เป็นรูปแบบคณะกรรมการชั่วคราวที่อาจได้รับการแต่งตั้งโดยบุคคลที่สาม ซึ่งได้รับการยอมรับจากคู่ขัดแย้ง หรืออาจได้รับการเลือกโดยตรงจากคู่ขัดแย้งให้เข้ามาตัดสินข้อพิพาท คณะกรรมการดังกล่าวจะเริ่มพิจารณาตั้งแต่รากเหง้าและต้นตอของความขัดแย้งจนตัดสินให้เป็นที่ยุติ โดยผลลัพธ์ของการตัดสินและการบังคับใช้ผลนั้น ต้องได้รับการยอมรับและปฏิบัติตาม ซึ่งเป็นหนทางนำไปสู่ความกระหายอยากแก้แค้นลดลง อนุญาโตตุลาการเหมาะต่อความขัดแย้งระดับใหญ่ เช่นการฆ่า การลักพาตัว การข่มขืน การขโมย ความขัดแย้งเหนือทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นน้ำ ที่ดิน ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

ระบบสังคมของโซมาเลียเป็นระบบที่ผูกพัน ยึดโยงและให้ความสำคัญอยู่กับระบบเครือญาติ ภายใต้เผ่าพันธุ์ต่างๆ แต่ละกลุ่มเครือญาติจะมีหัวหน้าวงศ์ตระกูลผู้ชาย (Odayaal) ซึ่งมักเป็นผู้สูงอายุหรือผู้ทรงปัญญาที่สุดที่กลุ่มเครือญาตินั้น ๆ ยอมรับ ระบบเซียร์มีฐานรากความเชื่อว่า หัวหน้าวงศ์ตระกูล เป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบต่อพฤติกรรมสมาชิกวงศ์ตระกูลตนเอง ความอยุติธรรมที่ทำโดยสมาชิกตนเองเท่ากับวงศ์ตระกูลมีส่วนรับผิดชอบทั้งหมด ทำนองเดียวกับ ความรุนแรงที่ก่อขึ้นจากสมาชิกตนเองเท่ากับทุกคนในวงศ์ตระกูลได้ร่วมกันก่อขึ้นเช่นกัน และการลงโทษจากการกระทำความผิด ไม่เพียงแต่ผู้กระทำความผิดต้องรับผิดชอบ แต่สมาชิกในวงศ์ตระกูลต้องร่วมรับผิดชอบด้วย ดังนั้น ภาระสำคัญในการสอดส่องตรวจตราพฤติกรรมสมาชิกในวงศ์ตระกูลทั้งหมดจึงเป็นหน้าที่ของหัวหน้าวงศ์ตระกูล หรือหากสมาชิกตนเองตกเป็นเหยื่อ เหยื่อในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงเพียงผู้ถูกกระทำความรุนแรง แต่ครอบคลุมถึงครอบครัวเหยื่อทั้งหมดและหัวหน้าวงศ์ตระกูล (Abdile, 2012: 94-98)

อนึ่ง มีรายละเอียดจากหลักฐานโบราณจากภาพวาดในผนังถ้ำ อักษรในพีระมิด บทกวี บทเพลงและเรื่องเล่าต่างๆ ที่สืบทอดกันมาเนิ่นนาน ได้แสดงเนื้อหาเหมือนกันว่า หัวหน้าวงศ์ตระกูลทุกกลุ่มเครือญาตินับจากอดีตเป็นต้นมา ศรัทธาและยอมรับระบบเซียร์ พร้อมชี้ว่า ระบบเซียร์เป็นรอยต่อเชื่อมร้อยระหว่างคำว่า การเคียดแค้น (vengeance) และการให้อภัย (forgiveness) (Abdile, 2012: 98)

ความขัดแย้งรุนแรงในประเทศโซมาเลีย ไม่เพียงแต่ปรากฏในรูปแบบของสงครามกลางเมืองเท่านั้น ยังมีปัญหาการฆ่ารายวัน การข่มขืนสตรี การขโมย ฯลฯ

ส่วนปัญหาหลักอีกประการสำคัญคือ ปัญหาการปักปันที่ดินของแต่ละชุมชนไม่ชัดเจน จึงเกิดข้อพิพาทเหนือที่ดินและแหล่งน้ำเป็นระยะ ซึ่งเป็นสาเหตุนำไปสู่การใช้ความรุนแรง ส่งผลให้มีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บจำนวนมาก ภายหลังความขัดแย้ง หัวหน้าวงศ์ตระกูลจะต้องเข้ามามีส่วนในการรับผิดชอบ โดยส่วนใหญ่มักจะใช้รูปแบบอนุญาโตตุลาการ หัวหน้าวงศ์ตระกูลจากคู่กรณีจะต้องคัดเลือกคณะผู้พิพากษา โดยมักเลือกจากบุคคลที่เขาเคารพ หรือบุคคลที่เขาเชื่อว่าเป็นกลางหรือเป็นผู้ที่มีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญในการตัดสิน หรือเลือกจากหัวหน้าวงศ์ตระกูลอื่นๆ ซึ่งไม่จำกัดว่าทั้งคณะต้องมีกี่คน การเลือกคณะผู้พิพากษาจะไม่ใช้วิธีเร่งรัด และจะยุติการเลือกจนกว่าวงศ์ตระกูลคู่กรณีจะพึงพอใจ จากนั้น วงศ์ตระกูลคู่กรณีต้องปฏิญาณตนว่า ไม่ว่าผลคำตัดสินจะออกมาอย่างไรก็ตาม จะยอมรับผลและบทลงโทษ ขณะที่ก่อนการไต่สวน คณะผู้พิพากษาจะส่งตัวแทนสันติภาพ (Ergo) ไปเป็นคนกลาง ทำหน้าที่คอยประสานงานและแก้ไขความขัดแย้งในขั้นตอนแรก อีกทั้ง คอยอำนวยความสะดวกให้วงศ์ตระกูลคู่กรณีจนกว่ากระบวนการไต่ส่วนจะเสร็จสิ้น ตัวแทนสันติภาพมีที่มาจากผู้อาวุโสของแต่ละวงศ์ตระกูลอื่นๆ ผู้นำชุมชนอื่นๆ รวมถึง ผู้นำทางศาสนาและองค์กรธุรกิจชั้นนำ ด้วยเหตุผลคือ องค์กรธุรกิจค้าขายสัมพันธ์กับกลุ่มต่างๆ มากมายจึงมีความไว้วางใจซึ่งกันและกันระดับหนึ่ง และ องค์กรเหล่านี้สามารถระดมทุนเพื่อให้ภารกิจของอนุญาโตตุลาการบรรลุได้ (Abdile, 2012: 94)

ระหว่างการไต่สวน วงศ์ตระกูลคู่กรณีจะไม่ได้รับอนุญาตให้ติดต่อกับคณะผู้พิพากษา จนกว่าผลคำตัดสินจะออกมา ถ้าทั้งสองฝ่ายยอมรับคำตัดสิน การลงโทษจึงจะสามารถทำได้ทันที แต่ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่พอใจ สามารถอุทธรณ์ได้ ซึ่งจะมีคณะตุลาการชุดใหม่ รวมถึง สามารถฎีกาได้ เพื่อให้ครบ 3 คณะอนุญาโตตุลาการพอดี เมื่อสิ้นสุดการตัดสินในชั้นฎีกา วงศ์ตระกูลคู่กรณีจะต้องยอมรับผลตัดสินเท่านั้น ขณะที่ ผู้เข้าร่วมไต่สวนจะประกอบด้วย โจทย์ และผู้ถูกกล่าวหา พร้อมกับหัวหน้าวงศ์ตระกูลของทั้งสองฝ่าย ถ้าในกรณีความผิดที่ไม่รุนแรงนัก ไม่เกี่ยวข้องกับการฆ่า การข่มขืนและข้อพิพาทเหนือทรัพยากรธรรมชาติ คณะอนุญาโตตุลาการจะอนุญาตให้เพียงหัวหน้าวงศ์ตระกูลเข้าไปร่วมไต่ส่วนและรับฟังผลพิพากษาเท่านั้น แต่หากกรณีความผิดรุนแรง จะอนุญาตให้สาธารณชนเข้าร่วมรับฟังด้วย (ส่วนใหญ่คือผู้ชาย) ทั้งนี้โจทย์และผู้ถูกกล่าวหาต้องนำเสนอที่มาที่ไปของความขัดแย้งรุนแรงต่อหน้าอนุญาโตตุลาการ โจทย์ต้องรายงานว่าเกิดอะไรขึ้น เกิดที่ไหน พร้อมให้ซื่อพยานปาก

สำคัญเพื่อยืนยันว่า เหตุการณ์เกิดขึ้นจริงๆ โจทย์อาจจะเป็นบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากความรุนแรง หรือเป็นตัวแทนจากหัวหน้าวงศ์ตระกูล แต่ถ้าโจทย์เป็นผู้หญิง ต้องให้ตัวแทนจากหัวหน้าวงศ์ตระกูลเข้าไต่สวนเท่านั้น เนื่องจากผู้หญิงมักไม่คุ้นเคยในระบบเชียร์

การไต่สวนมักจัดในห้องประชุมหรือบริเวณสวนหย่อมใต้ต้นไม้ แต่ในหลายกรณีหัวหน้าวงศ์ตระกูลของผู้ถูกกล่าวหา ยินดีที่จะเป็นเจ้าภาพจัดเตรียมสถานที่การไต่สวน พร้อมรับผิดชอบค่าใช้จ่ายทุกอย่าง เพื่อเป็นการแสดงความบริสุทธิ์ใจ และสำนึกเสียใจต่อความรุนแรงที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ ผลการพิพากษาโดยอนุญาโตตุลาการจะไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เนื่องจาก ไม่ต้องการให้คำตัดสินเป็นบรรทัดฐานอันจะถูกอ้างในอนาคตโดยคู่กรณีอื่นหากมีเหตุการณ์คล้ายคลึงกัน เพราะผู้พิพากษาจะอาศัยการเข้าถึงบริบทของแต่ละกรณีให้มากที่สุดและใช้ความคิดใหม่ๆ เสมอในการพิพากษาตัดสิน (Gladitz, 2010)

ภาพที่ 2 และ 3 : บรรยากาศการไต่สวนและการพิพากษา (ภาพที่ 2 อ้างอิงใน Yuusuf, 2010 ภาพที่ 3 อ้างอิงใน Xikmo, 2014)

เมื่อมีการพิพากษาตัดสินแล้ว ผู้ก่อความรุนแรงจะต้องรับผิดชอบและต้องถูกลงโทษจากการกระทำของตนเอง ตลอดจน หัวหน้าวงศ์ตระกูลต้องมีส่วนเข้ามาร่วมรับผิดชอบด้วย อย่างไรก็ตาม การลงโทษในที่นี้ไม่ได้หมายถึง การกระทำด้วยวิธีการตาต่อตาฟันต่อฟันหรือเนรเทศขับไล่เขาออกไปจากชุมชน แต่การลงโทษมีเป้าหมายเพื่อเยียวยาความสัมพันธ์ทางสังคมที่ถูกทำลายไปผ่านวิธีการ “ชดใช้” ครบ

ทั้ง 4 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ชดใช้ด้วยเงินหรือทรัพย์สิน 2) แสดงความโศกเศร้าเสียใจต่อเหยื่อ แม้ผู้ก่อความรุนแรงยังไม่สำนึกการกระทำตนเอง แต่หัวหน้าวงศ์ตระกูลต้องแสดงความเสียใจจากการกระทำของสมาชิกตนโดยทันที 3) ทำนองเดียวกัน หากผู้ก่อความรุนแรงไม่แสดงถ้อยคำขอโทษอย่างสุดซึ้งต่อเหยื่อและวงศ์ตระกูลของเหยื่อทั้งหมด หัวหน้าวงศ์ตระกูลต้องปฏิบัติแทน และ 4) ต้องร้องขอการได้รับการให้อภัยจากเหยื่อและวงศ์ตระกูลของเหยื่อทั้งหมด (Abdile, 2012)

โดยสรุปแล้ว ระบบเซียร์เชื่อว่า การยอมรับผิดและแสดงความรับผิดชอบในการกระทำของตนเองผ่านการชดใช้อย่างเต็มอกเต็มใจ เอ่ยคำขอโทษต่อเหยื่อ และการแสดงอาการโศกเศร้าเสียใจโดยบริสุทธิ์ใจ ถือเป็นหนทางที่ง่ายขึ้นต่อการให้อภัยของเหยื่อ

ควรขยายความต่ออีกว่า ในระบบเซียร์ต้องการให้ผู้ก่อความรุนแรงรื้อฟื้นความเป็นมนุษย์ให้ตนเอง จึงไม่ใช้กฎหมายลงโทษประหารชีวิตหรือจำคุกต่อผู้ก่อความรุนแรง และต้องการเติมเต็มความต้องการให้แก่เหยื่อผ่าน 4 องค์ประกอบข้างต้น คณะตุลาการจึงมักจะกล่าวถึงความสำคัญของการอยู่ร่วมกันฉันท์มิตรของกลุ่มต่างๆ ว่าที่มีที่มาอย่างไร มิตรภาพในอดีตทำให้สังคมโซมาเลียเป็นอย่างไร และระดับของการต้องชดใช้เป็นอย่างไร ในกรณีการกระทำผิดเช่น การพูดจาเสียดสี ยั่วยุตบหน้า ถ่มน้ำลาย ฯลฯ ถือเป็นความผิดเช่นกัน หากเป็นคดีฆาตกรรม* นอกจากฝ่ายจำเลยต้องทำครบองค์ประกอบทั้ง 4 แล้ว คณะตุลาการยังพิจารณาเสริมด้วยว่าฝ่ายจำเลยได้ให้เกียรติผู้ตายในพิธีฝังด้วยหรือไม่ หากหัวหน้าวงศ์ตระกูลฝ่ายจำเลยเร่งรีบไปที่บ้านของเหยื่อ แสดงความโศกเศร้าเสียใจ เอ่ยคำขอโทษ พร้อมนำผ้าสีขาวและอูฐ 1 ตัวเพื่อไปร่วมพิธีฝังศพ ตลอดจน นำอูฐอีก 1 ตัวไปเพื่อเป็นค่าต้นทุนในพิธีฝังศพ จะยิ่งได้รับการยอมรับว่า เป็นการแสดงความสำนึกผิดโดยแท้จริง

สำหรับบทลงโทษด้วยการชดใช้เงินหรือทรัพย์สิน จะอิงอยู่กับสัตว์เศรษฐกิจคืออูฐ วัว แพะและแกะ อูฐเพศหญิงสุขภาพดี อายุระหว่าง 3-6 ปี มีค่าประมาณ 100-200 ดอลลาร์สหรัฐฯ อูฐ 1 ตัวมีค่าเท่ากับวัว 3 ตัว หรือเท่ากับแพะ 10 ตัว และแกะ 10 ตัว พิจารณาตารางดังนี้

* การฆ่ามี 2 ประเภท คือการฆ่าโดยเจตนาและโดยประมาท แต่ระบบเซียร์ยอมรับการฆ่าเพื่อป้องกันตนเอง หากพิสูจน์ได้ว่าเป็นการทำเพื่อปกป้องตนเองจริง ๆ อย่างไรก็ตาม การฆ่าโดยเจตนา (ที่มิได้เพื่อปกป้องตนเอง) และการฆ่าโดยประมาท ผู้กระทำต้องได้รับโทษ

ตารางที่ 1: ตารางแสดงการการกระทำผิดและจำนวนอูฐที่ต้องชดใช้

การฆ่าผู้ชายวัยผู้ใหญ่	อูฐ 60-70 ตัว
การฆ่าผู้หญิงวัยผู้ใหญ่	อูฐ 30-35 ตัว
การฆ่าทารกชาย	อูฐ 30 ตัว
การฆ่าทารกหญิง	อูฐ 15 ตัว
การข่มขืน	จำนวนอูฐขึ้นอยู่กับว่าผู้ก่อเหตุและเหยื่อเป็นใคร จำนวนอูฐต้องมากขึ้นหากเป็นหญิงที่ยังไม่ผ่านการแต่งงาน
พิการ สูญเสียดวงตา	อูฐ 50 ตัว (อูฐ 100 ตัว หากสูญเสียดวงตา 2 ข้าง)
พิการ สูญเสียจมูก	อูฐ 50 ตัว
พิการ สูญเสียหู	อูฐ 36 ตัว (อูฐ 72 ตัว หากสูญเสียหู 2 ข้าง)
พิการ สูญเสียลิ้น	อูฐ 50 ตัว
สูญเสียฟัน	อูฐ ไม่เกิน 35 ตัว ขึ้นอยู่กับจำนวนฟัน
พิการ สูญเสียแขน	แขนขวา อูฐ 40 ตัว แขนซ้าย อูฐจำนวน 30 ตัว
พิการ สูญเสียนิ้ว	อูฐ ไม่เกิน 5 ตัว ขึ้นอยู่กับจำนวนนิ้ว
พิการ สูญเสียนิ้วหัวแม่มือ	อูฐ 10 ตัว
พิการ สูญเสียขา	อูฐ 40 ตัว
พิการ สูญเสียนิ้วหัวแม่เท้า	อูฐ 5 ตัว

ที่มา: อ้างใน Van Notten, 2005: 71

นอกจากนี้ ผู้ก่อความรุนแรงจะต้องให้จำนวนอูฐแก่หัวหน้าวงศ์ตระกูลเหยื่อเพิ่มเติม เช่นกรณีฆาตกรรมผู้ชายวัยผู้ใหญ่ หากจ่ายจำนวนอูฐให้ครอบครัวเหยื่อโดยตรง 60-70 ตัว จะต้องให้อูฐอีก 20 ตัวแก่หัวหน้าวงศ์ตระกูลเหยื่อ หรือให้อูฐเพิ่มอีก 10 ตัว แก่หัวหน้าวงศ์ตระกูลกรณีผู้เสียชีวิตเป็นผู้หญิงวัยผู้ใหญ่ ส่วนกรณีทำร้ายร่างกายจนสูญเสียอวัยวะสำคัญ หากผู้ก่อความรุนแรงรีบนำเหยื่อไปรักษา พร้อมจ่ายค่าพยาบาลให้ อาจจะได้รับการลดโทษลงบ้างขึ้นอยู่กับคำตัดสินของคณะตุลาการ

ทั้งนี้ หากไม่จ่ายเป็นอูฐ สามารถจ่ายเป็นวัว แพะ แกะหรือเงินสดได้ตามมูลค่าประเมินที่กล่าวไปข้างต้น และหากผู้ก่อความรุนแรงหรือครอบครัวไม่เป็นผู้ชดใช้ หัวหน้าวงศ์ตระกูลจะต้องรับภาระแทน ที่กล่าวข้างต้น ยังมิรวมถึงความผิดอื่นๆ เช่น การลักขโมย การมีชู้ การซกต่อย ฯลฯ ซึ่งต้องมีการชดใช้จากการกระทำผิดของตนเช่นกัน (Van Notten, 2005: 71)

พิจารณาบางตัวอย่างที่เป็นข่าวโด่งดังในประเทศโซมาเลียในปี 2010 กล่าวคือ ได้เกิดเหตุหนุ่มวัยรุ่นคนหนึ่งทำร้ายร่างกายหญิงสูงวัยในเขตโซมาลีแลนด์ตะวันออก เรื่องราวก่อนหน้านี้คือ หนุ่มวัยรุ่นคนนี้หวังแต่งงานกับลูกสาวของหญิงสูงวัยแต่ถูกปฏิเสธ และหญิงสูงวัยยังได้ห้ามลูกสาวตนเองไม่ให้คบหากับเขา แม้ก่อนหน้านี้ทั้งคู่เคยวางแผนหนีเพื่อไปแต่งงานกัน แต่แผนล้มเหลวไปเสียก่อน ขณะที่การวางแผนรอบสอง หนุ่มวัยรุ่นคนนี้สามารถแอบมารับสาวน้อยได้สำเร็จในยามดึก และกำลังมุ่งหน้าหนี ทว่ากลับไปเจอด่านตรวจ พอคุณพ่อของฝ่ายหญิงทราบ จึงรีบเดินทางไปถึงด่านตรวจทันที ดังนั้น แผนนี้จึงล้มเหลว อย่างไรก็ดี อีก 2-3 เดือนต่อมา ฝ่ายชายก็กลับมาใหม่ ขณะที่สาวน้อยกำลังนอนห้องเดียวกับคุณแม่ เขาก็รีบปลุกแฟน พอดี คุณแม่ได้ยินเสียงจึงตื่น ด้วยความโกรธและสิ้นหวัง เขาจึงตบหน้าคุณแม่อย่างจังและรีบหนีไปทันที ข่าวการตบหน้าครั้งนี้แพร่กระจายไปยังหมู่บ้านต่างๆ อย่างรวดเร็ว ทั้งคุณแม่และลูกชายของหล่อนอีก 2 คนโกรธแค้นอย่างยิ่ง และพยายามตามหาว่า หนุ่มวัยรุ่นหนีไปทางใด แต่หัวหน้าวงศ์ตระกูลของครอบครัวสาวน้อยเข้ามาปราม พร้อมบอกว่า เขาจะดำเนินการให้ เนื่องจากต้องการระงับความกระหายในการแก้แค้นแบบตาต่อตาฟันต่อฟัน ต่อมา เขาจึงพบตัวหนุ่มวัยรุ่นดังกล่าวและฟ้องร้องเพื่อนำตัวเข้าสู่กระบวนการระบบเซียร์ ผลที่ตามมา ทำให้หนุ่มวัยรุ่นคนนี้พร้อมหัวหน้าวงศ์ตระกูลของเขา ถูกตัดสินให้ชดใช้อูฐจำนวน 100 ตัว พร้อมคำสั่งห้ามข้องเกี่ยวกับสาวน้อยดังกล่าวอีก จำนวนอูฐมากมายที่ชดใช้ไปเช่นนี้ ทำให้หัวหน้าวงศ์ตระกูลเข็ดขยาดพร้อมป้องปรามไม่ให้วัยรุ่นคนนี้ก่อเหตุใดๆ อีกสำเร็จ (Abdile, 2012: 104)

อนึ่ง หากพิจารณาว่า เคยมีความพยายามที่จะไม่ยอมรับคำตัดสินของอนุญาโตตุลาการในระบบเซียร์หรือไม่ พบว่า แทบไม่มีกรณีที่ใดปรากฏ ตัวอย่างกรณีใกล้เคียงที่สุดคือ ช่วงสงครามกลางเมืองในปี 1991 ขณะที่สมาชิกคนหนึ่งของกอง

กำลังทหารกลุ่มหนึ่ง ได้ทำการฆ่าข่มขืนสตรีตั้งครรภ์คนหนึ่ง ในการพิจารณาไต่สวนต่อมาพบว่า บุคคลนี้มีความผิดอย่างมหันต์ เนื่องด้วยทั้งฆ่าข่มขืน และตัดแขนตัดขาสตรีเพื่ออำพรางศพ โดยไม่แสดงเจตนาสำนึกเสียใจใดๆ ภายหลังการกระทำของตนเอง และไม่ใส่ใจเรื่องพิธีฝังศพของสตรีตามหลักศาสนาอิสลามแต่อย่างใด ในคำพิพากษาระบบเซียร์ระบุว่า การกระทำดังกล่าวเหี้ยมโหดยิ่งนัก นอกจากได้ฆ่าสตรีแล้ว ยังได้ฆ่าเด็กน้อยในครรภ์อีกด้วย ซึ่งมีค่าเทียบเท่ากับฆ่า 2 คน อีกทั้งยังขัดกับหลักที่ว่า ในยามสงครามควรต้องปกป้องเด็กและสตรีให้ดีที่สุด คำพิพากษาจึงระบุให้สมาชิกคนนี้ต้องเสียค่าชดใช้ 10,000 ดอลลาร์สหรัฐฯ และอูฐอีก 300 ตัวภายใน 3 เดือนนับจากคำพิพากษา อย่างไรก็ตาม ครอบครัวของของเขาปฏิเสธที่จะยอมรับ เนื่องจาก ไม่มีทรัพย์สินเพียงพอที่จะจ่าย แต่หัวหน้าวงศ์ตระกูลยอมรับในคำตัดสิน พร้อมสัญญาว่า จะทำทุกวิถีทางเพื่อเก็บเงินมาชดใช้คืนให้ได้ สถานการณ์เช่นนี้ หัวหน้าวงศ์ตระกูลมีทางเลือก 3 ทางคือ 1) เขาต้องชดใช้ตามจำนวนคำพิพากษาดังกล่าว 2) เขาอาจจะกดดันให้ครอบครัวนายคนนี้ร่วมชดใช้กับเขา และ 3) เขาสามารถบีบบังคับให้ครอบครัวนี้ร่วมชดใช้กับเขา เนื่องจาก การชดใช้เป็นเรื่องส่วนรวมของวงศ์ตระกูล ในที่สุด ครอบครัวนี้จึงร่วมชดใช้ทรัพย์สินจำนวนร้อยละ 25 ขณะที่หัวหน้าและครอบครัวอื่นๆ ในวงศ์ตระกูลร่วมชดใช้ในส่วนที่เหลือจนครบ แม้จะใช้เวลาล่วงเลยไปร่วม 6 เดือนก็ตาม (Van Notten, 2005: 81)

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมด เห็นได้ว่า ความสำเร็จของระบบเซียร์ดำรงอยู่ได้เป็นเวลานานเพราะมาจากโครงสร้างสังคมระบบเครือญาติที่เหนียวแน่นในประเทศโซมาเลีย ดังนั้น การกระทำผิดในฐานะปัจเจกบุคคลจึงเป็นการกระทำผิดของวงศ์ตระกูลทั้งหมด ซึ่งเป็นการยืนยันด้วยว่า อย่างไรเสียเหยื่อจะไม่ถูกปล่อยทิ้งไว้ด้วยความเงียบหรือไม่รับผิดชอบใดๆ จากผู้ก่อความรุนแรง และความสำเร็จยังมาจากการเต็มใจยอมรับการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการไต่สวนและคำพิพากษา การสูญเสียทรัพย์สินเงินทองยังทำให้ความกระหายในการอยากแก้แค้นลดลง ทำนองเดียวกับความไม่ไว้วางใจต่อระบบกฎหมายและการพิจารณาอรรถคดีแบบตะวันตก ทั้งในช่วงระหว่างหรือภายหลังอาณานิคมก็ตาม

ในแง่นี้ มาห์ดี แอ็บไดล์ (Mahdi Abdile, 2012: 94-95) สรุปว่า เป้าหมายของระบบเซียร์คือ การหาหนทางแก้ไขความขัดแย้งเพื่อสร้างความปรองดอง และฟื้นฟูความกลมเกลียวของชุมชนให้เกาะเกี่ยวแน่นแฟ้นขึ้น แอ็บไดล์ กล่าวเสริมอีกว่า ระบบเซียร์สอดคล้องกับ 2 มโนทัศน์สำคัญคือ ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (restorative justice)* และอูบันตู (Ubuntu) อันเป็นรากฐานความคิดดั้งเดิมของทวีปแอฟริกา แอ็บไดล์ (2012: 87) ย้ำว่า *"เซียร์เป็นระบบการแก้ไขความขัดแย้งทางเลือก ที่เอื้อต่อการปรองดองและสนับสนุนความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์"* (ต้นฉบับภาษาอังกฤษคือ "Xeer is an alternative dispute resolution system that facilitates reconciliation and promotes restorative justice.") ทั้งนี้ มโนทัศน์แรก เป็นความคิดที่มองว่า ในกระบวนการจัดการความยุติธรรมภายหลังความขัดแย้ง ควรเปิดโอกาสให้ผู้ก่อความรุนแรงเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เนื่องจากความเชื่อว่า สิ่งที่พวกเขาก่อไปไม่เพียงแต่ก่อความรุนแรงต่อเหยื่อในฐานะบุคคลเพียงเท่านั้น ยังหมายรวมถึงการทำร้ายต่อความสัมพันธ์ของมนุษย์โดยรวมและชุมชนทั้งหมด (Zehr, 1990) ส่วนมโนทัศน์ที่สอง เป็นความคิดดั้งเดิมที่ซึมลึกในทวีปแอฟริกา ที่ตอกย้ำว่า เราควรมองมนุษย์คนอื่นเป็นมนุษย์เช่นที่เราเป็น เพราะถ้าไม่มีพวกเขาก็ไม่มีเรา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เราเป็นตัวเราผ่านความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น ในแง่นี้ ทุกคนจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของชุมชน ดังนั้น ความรุนแรงที่เกิดขึ้นจึงเป็นอาการผิดปกติของสังคมร่วมกัน แม้แต่ผู้ก่อความรุนแรงที่เขาลดทอนความเป็นมนุษย์ผู้อื่น เขาก็กำลังลดทอนความเป็นมนุษย์ตนเองเช่นกัน ทั้งสองมโนทัศน์ดังกล่าวเป็นการดึงให้ผู้กระทำผิดกลับเข้ามามีที่ยืนในสังคมต่อไป และช่วยฟื้นฟูสายใยของชุมชนกลับมาอีกครั้ง

อย่างไรก็ตาม การกล่าวของนักวิชาการจำนวนหนึ่งข้างต้นที่ระบุว่า ระบบเซียร์เข้ากันได้ดีกับแนวคิดเรื่องความยุติธรรมสมานฉันท์และความปรองดอง อาจจะเป็นการสรุปที่ง่ายและรวบรัดเกินไป เนื่องจากระบบเซียร์ก็มีปัญหาในตัวมันเอง ดังนั้น ผู้เขียนจะกล่าวถึงขีดจำกัดของระบบเซียร์ โดยนำแนวคิดความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และความปรองดองมาร่วมสนทนาในหัวข้อต่อไป

---

* เช่นเดียวกับนิโคลา กลาดิทช์ (Nicola Gladitz, 2010) และไมเคิล ฟาน นอทเทน (Michael van Notten, 2005) ระบุเช่นกันว่า ระบบเซียร์เข้ากันได้ดีกับความคิดความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ระบบเซียร์ (Xeer) กับข้อจำกัดว่าด้วยความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ระบบเซียร์เป็นการจัดการความยุติธรรมโดยอาศัยจารีตประเพณี โดยเฉพาะสังคมที่ให้ความสำคัญกับหัวหน้าวงศ์ตระกูลและเครือญาติ เป็นกลไกในการดูแลรับผิดชอบมวลสมาชิกในตระกูลของตน ส่วนการลงโทษผู้ก่อความรุนแรงจะทำผ่านการชดใช้ทรัพย์สิน โดยเฉพาะอูฐ หรือเงินทอง หากผู้ก่อความรุนแรงไม่ชดใช้จะต้องเป็นหน้าที่ของครอบครัว หรือกลุ่มเครือญาติ และหัวหน้าวงศ์ตระกูล แม้จะมีข้อถกเถียงว่า ระบบเซียร์สอดคล้องกับความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เนื่องจากไม่ได้มุ่งแก้แค้นผู้ก่อความรุนแรงแบบความยุติธรรมเชิงแก้แค้นทดแทน (retributive justice) และเป็นความพยายามช่วยให้ผู้ก่อความรุนแรงกลับสู่สังคมได้อีกครั้ง พร้อมกับคาดหวังว่า การชดใช้ด้วยทรัพย์สินจำนวนมากน้อยลดหลั่นกันไป จะทำให้วงศ์ตระกูลของผู้ก่อความรุนแรงเข็ดหลาบ และจะป้องกันพฤติกรรมของสมาชิกให้อยู่ในกรอบครรลอง กระนั้นก็ตาม จากข้อถกเถียงข้างต้น จึงควรทำความเข้าใจความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ให้มากขึ้น

ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นทางเลือกหนึ่งในการขบคิดแก้ไขปัญหาการลงทัณฑ์ และหาหนทางรื้อฟื้นสัมพันธภาพระหว่างผู้ก่อความรุนแรงกับเหยื่อ และทั้งคู่กรณีกับชุมชนส่วนรวม โดยก่อรูปแนวคิดอย่างเป็นระบบในช่วงทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา ซึ่งแรกเริ่มยังจำกัดอยู่ในวงอาชญากรรมที่มาจากการกระทำของเด็กและเยาวชน ความยุติธรรมเช่นนี้พยายามสร้างพื้นที่ให้มีการแลกเปลี่ยนพูดจากันระหว่างผู้ก่อความรุนแรง กับเหยื่อ พร้อมมองว่า อาชญากรรมที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากความล้มเหลวของชุมชนโดยรวมทั้งหมด มิใช่แค่ผู้ก่อความรุนแรง หรือไม่ได้มองว่า เหยื่อคือคู่ตรงข้ามกับผู้ก่อความรุนแรง แต่มองว่าพวกเขาต่างเป็นเหยื่อของสังคมอันโหดร้ายนี้ด้วยกัน ดังนั้น ทุกคนที่เกี่ยวข้องควรมีส่วนร่วมในการรักษาและแก้ไขความล้มเหลวนี้ร่วมกัน (Beck, Kropf, & Leonard, 2011) กระแสแนวคิดเช่นนี้ส่งผลต่อการจัดการความขัดแย้งวงกว้างนับจากทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา และคณะกรรมการปรองดองฯของประเทศต่างๆ ในทวีปแอฟริกาก็ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดนี้ แม้จะไม่ได้รับมาทั้งหมดก็ตาม

วัตถุประสงค์ของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มุ่งไปที่ความต้องการและผลประโยชน์ของเหยื่อ เพื่อฟื้นฟูสภาพของเหยื่อ มากกว่าลงโทษผู้ก่อความรุนแรง ขณะที่ แก่นแกนของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์คือ ต้องให้เหยื่อเป็นศูนย์กลาง (victim-centered) กล่าวอีกนัยหนึ่ง ต้องให้เหยื่อเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ต้นถึงปลายทางในกระบวนการยุติธรรม เพื่อสร้างความรู้สึกให้เหยื่อสัมผัสได้ว่า ตนเองกลับมามีคุณค่าอีกครั้งในสังคมการเมือง (Achilles, & Zehr, 2002) เหยื่อสามารถเล่าถึงประสบการณ์เลวร้ายที่ตนเองเผชิญมาให้สาธารณชนรับฟัง หรือถ้าเป็นไปได้ ควรให้ผู้ก่อความรุนแรงต่อเธอ/เขารับฟังด้วย และให้ผู้ก่อความรุนแรงกล่าวถึงมูลเหตุจูงใจจากการกระทำของตน จากนั้น เหยื่อเท่านั้นที่มีสิทธิในการเลือกว่า ตนเองจะให้อภัยหรือไม่ หรือจะรับความช่วยเหลือเยียวยาหรือไม่ หรือต้องการสิ่งใดจากการเยียวยา (Parent, 2010: 286) แม้จะไม่มุ่งเน้นที่การลงโทษผู้ก่อความรุนแรง แต่แนวคิดนี้หวังว่า เขาจะตระหนักถึงสิ่งที่เขาทำอย่างจริงจัง และต่อชะตากรรมของเหยื่อ ท้ายที่สุด เพื่อสนับสนุนให้ความเป็นมนุษย์ของเขากลับมาอีกครั้ง จึงต้องรื้อฟื้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ก่อความรุนแรง กับเหยื่อและกับชุมชนโดยรวม

แม้มีข้อถกเถียงว่า การลงทัณฑ์หรือไม่ลงทัณฑ์ผู้ก่อความรุนแรง วิธีไหนสำคัญกว่ากัน ข้อถกเถียงดังกล่าวยังคงเป็นปัญหาที่ไม่ลงตัว นักวิชาการจำนวนหนึ่งเชื่อว่า จะไม่มีวันเกิดสันติภาพและการปรองดองได้เลย หากปราศจากการลงโทษผู้ก่อความรุนแรงที่มากกว่าการชดเชยเยียวยา (Huyse, 2003: 97) ขณะที่บางส่วนเชื่อว่า ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สนับสนุนและเอื้อต่อกระบวนการสร้างความปรองดองมากกว่าความยุติธรรมเชิงแก้แค้นทดแทน (Pratto, & Glasford, 2008: 132) อย่างไรก็ตาม เมื่อกลับมาพิจารณาระบบเซียร์ ควรพิจารณาปมปัญหาดังนี้*

ประการที่หนึ่ง การอาศัยความรับผิดชอบจากหัวหน้าวงศ์ตระกูลและกลุ่มเครือญาติมากเกินไป จึงทำให้ปัจเจกบุคคลที่ทำก่อความรุนแรงไม่รับผิดชอบด้วยตนเองเต็มที่ ซึ่งเป็นการทำให้ขาดกลไกในการรับประกันว่า ผู้นั้นจะไม่กลับมาทำผิดซ้ำอีก และยังเป็นปัญหาว่า นี่เป็นการทำให้ความเป็นมนุษย์ของผู้นั้นกลับมาได้อย่างไร (re-humanization)

* แม้การนำแนวคิดสมัยใหม่ไปวิจารณ์ระบบจารีตเป็นสิ่งที่ไม่สมควรอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม การวิจารณ์ดังกล่าวเป็นมุมมองในเชิงวิชาการที่สัมพันธ์กับการปรองดองเท่านั้น

ประการที่สอง แม้จะมีการเรียกร้องให้ผู้ก่อความรุนแรงแสดงความโศกเศร้าเสียใจสุดซึ้งและเอ่ยคำขอโทษต่อเหยื่อ แต่เขาสามารถปฏิเสธที่จะทำได้ โดยให้หัวหน้าวงศ์ตระกูลกระทำแทน ด้วยเหตุนี้ยิ่งทำให้ผู้ก่อความรุนแรงไม่ตระหนักและเข้าใจถึงผลกระทบจากการกระทำของตนเองที่มีต่อเหยื่อ ทั้งๆ ที่ ความปรองดองควรถูกเข้าใจในฐานะเป็นกระบวนการทางสังคมที่กลุ่มต่างๆ สามารถหยั่งถึงความทุกข์ทรมานและซะตากรรมของเหยื่อ เช่นเดียวกับที่ผู้ก่อความรุนแรงสามารถปรับพฤติกรรมและทัศนคติทางบวกที่มีต่อเหยื่อ และชุมชนโดยรวม เพื่อสร้างความไว้วางใจกัน (Parent, 2010: 278)

ประการที่สาม การลงทัณฑ์ที่ให้น้ำหนักเพียงการชดเชยเยียวยาในรูปของทรัพย์สินเงินทองเท่านั้น เท่ากับเป็นการให้ความหมายของอาชญากรรมมีคุณค่าทัดเทียมกับการชดใช้เท่านั้น หรือให้เพียงทรัพย์สิน หรือเรียกว่า “เงินที่แลกมาด้วยเลือด” (blood money) ทว่าเป็นการปัดปฏิเสธเข้าใจคุณค่าของเหยื่อ นอกจากนี้ปัญหาของการชดเชยเยียวยาไม่สามารถปรับชุดของความสัมพันธ์ (set of relationship) ระหว่างคู่ขัดแย้งได้เพียงพอตราบเท่าที่ มิได้มองว่าอีกฝ่าย โดยเฉพาะเหยื่อ มีคุณค่าเท่าเทียมกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ถึงแม้การปรองดองมิได้ต้องการความยุติธรรมเชิงแก้แค้นทดแทน แต่ก็ไม่ได้ต้องการเพียงแค่การช่วยเหลือเยียวยาผ่านทรัพย์สินหรือวัตถุต่างๆ เช่นกัน (Parent, 2010: 279)

ประการที่สี่ เมื่อทำตามขั้นตอนต่างๆ ครบถ้วนจะต้องร้องขอการได้รับการให้อภัยจากเหยื่อและวงศ์ตระกูลของเหยื่อทั้งหมด ในระบบเชียร์ เหยื่อไม่มีทางเลือกใดเลยนอกจากต้องให้อภัยเท่านั้น ซึ่งขั้นตอนเช่นนี้เข้ากันไม่ได้เลยกับมโนทัศน์และเส้นทางการให้อภัย (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2543 ; ศิวัช ศรีโภคางกุล, 2558)

ประการที่ห้า ความพยายามเชื่อมโยงการปรองดองให้เข้ากับบางมโนทัศน์ เช่น ความยุติธรรม การให้อภัย สันติภาพ ฯลฯ เป็นปัญหาอย่างยิ่ง ถึงแม้ว่ามโนทัศน์เหล่านี้จะสัมพันธ์กับความปรองดองอย่างแนบแน่น แต่เป็นความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อน และไม่ฉาบฉวย จึงยากที่จะอ้างว่า ระบบเชียร์ เป็นรูปแบบเอื้อต่อความปรองดอง เนื่องจาก มองความปรองดองเป็นเส้นตรงมากเกินไป นอกจากนี้ ความยุติธรรมในระบบเชียร์ไม่สามารถเข้าใจถึงโครงสร้างการกดขี่และความไม่เสมอภาคในสังคมระดับใหญ่ได้ (Beck, Kropf, & Leonard, 2011)

บทสรุป

ระบบเซียร์เป็นการใช้ระบบจารีตเข้ามาควบคุมพฤติกรรมและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มเครือญาติ และกลุ่มเผ่าพันธุ์ต่างๆ ของประเทศโซมาเลีย ปฏิเสธไม่ได้ว่า การดำรงอยู่และประสบความสำเร็จเป็นเวลานานของระบบเซียร์เนื่องด้วย หัวหน้าวงศ์ตระกูลนับจากอดีตเป็นต้นมา ยอมรับและเต็มใจมีส่วนร่วมในระบบเซียร์ การตัดสินพิพากษาและลงโทษผู้กระทำผิดอาศัยอนุญาโตตุลาการซึ่งเป็นคนกลาง ขณะที่การลงโทษจะใช้วิธีจ่ายทรัพย์สินหรือเงินสดเท่านั้น ลดหลั่นกันไปตามความผิดและการสูญเสียอวัยวะของเหยื่อ หากผู้กระทำผิดเพิกเฉยไม่ยอมรับ จะต้องเป็นภาระของหัวหน้าวงศ์ตระกูล อีกทั้ง ภายใต้สถานการณ์สงครามกลางเมืองภายในประเทศมีดำเนินมาเนิ่นนานจนประเทศโซมาเลียกลายเป็นรัฐล้มเหลว แต่ระบบเซียร์ยังสามารถเป็นแหล่งอ้างอิงความยุติธรรมที่ชาวโซมาเลียยอมรับ แม้ว่าระบบเซียร์จะเป็นกลไกทางสังคมที่มีประสิทธิภาพแค่ไหนก็ตาม อย่างไรก็ดี หากจะกล่าวโยงระบบเซียร์ให้เข้ากับแนวคิดความปรองดองและความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ดังที่นักวิชาการจำนวนหนึ่งได้เอ่ยอ้าง ผู้เขียนเห็นว่า การกล่าวเช่นนี้ไม่ถูกต้องนัก เนื่องจากระบบเซียร์ยังมีปัญหาและข้อจำกัดดังที่กล่าวไปแล้วทั้ง 5 ประการข้างต้น

เอกสารอ้างอิง

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2543. **อภัยวิถี: มิตร/ ศัตรู และการเมือง แห่งการให้อภัย.** กรุงเทพฯ: คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส.

ศิวัช ศรีโภคางกุล. 2555. **เผชิญภัยความรุนแรงด้วยปรองดอง ? บทเรียนจากต่างแดน.** กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

_____. 2558. “การให้อภัยกับความปรองดอง”. **วารสารด้านการบริหารรัฐกิจและการเมือง,** 4(1), 1-29.

Abdile, M. 2012. “Customary Dispute Resolution in Somalia”. **African Conflict & Peacebuilding Review,** 2(1), 87-110.

Achilles, M., & Zehr, H.J. 2002. "Restorative Justice for Crime Victims: The Promise and the Challenge". In G. Bazemore, & M. Schiff. (Eds). **Restorative Community Justice: Repairing Harm and Transforming Communities**. Cincinnati: Anderson Publishing.

Adams, G., & Kurtis, T. 2012. "Collective Memory Practices as Tools for Reconciliation: Perspectives from Liberation and Cultural Psychology". **African Conflict & Peacebuilding Review**, 2(2), 5-28.

Beck, E., Kropf, N.P., & Leonard, P.B. 2011. **Social Work & Restorative Justice: Skills for Dialogue, Peacemaking, and Reconciliation**. New York: Oxford University Press.

Gladitz, N. 2010. **Somalia: A Tradition of Law**. Retrieve from http://www.daviddfriedman.com/Academic/.../legal.../Somalia_Paper.doc

Hayner, P. 2001. More than just the truth. **UNESCO Courier**, 54(5), 38-39.

Huyse, L. 2003. The Process of Reconciliation. In D. Bloomfield, T. Barnes, & L. Huyse. (Eds.). **Reconciliation after Violent Conflict: A Handbook**. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance.

Lewicki, R. J., Weiss, S.E., & Lewin, D. 1992. Models of Conflict, Negotiation and Third Party Intervention: A Review and Synthesis. **Journal of Organizational Behavior**, 13(3), 209–252.

Parent, G. 2010. Reconciliation and Justice after Genocide: A Theoretical Exploration. **Genocide Studies and Prevention**, 5(3), 277-292.

Pratto, F, & Glasford, D.E. 2008. How Needs Can Motivate Intergroup Reconciliation in the Face of Intergroup Conflict. In A. Nadler, T. E. Malloy, & J. D. Fisher. (Eds.). **The Social Psychology of Intergroup Reconciliation**. New York: Oxford University Press.

Rettig, M. 2008. Gacaca: Truth, Justice, and Reconciliation in Post-conflict Rwanda? **African Studies Review**, 51(3), 25-50.

Van Notten, M. 2005. **The Law of the Somalis: A Stable Foundation for Economic Development in the Horn of Africa**. Trenton, N.J.: The Red Sea Press.

Wall, J. A., & Lynn, A. 1993. Mediation: A Current Review. **Journal of Conflict Resolution**, 37(1), 160–194.

Xikmo. 2014. **Garta Xeer-beegti iyo Xeerarka Soomaalida**. Retrieve from http://www.xikmo.com/som/garta-xeer-beegti-iyo-xeerarka-soomaalida/

Yuusuf, M.S. 2010. **Baarlamaanka Puntland Oo Ansixiyey Xeerka Burcadbadeeda**. Retrieve from http://som.horseedmedia.net/2010/12/baarlamaanka-puntland-oo-ansixiyey-xeerka-burcadbadeeda/

Zehr, H. J. 1990. **Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice**. Scottsdale, PA: Herald Press.